

संस्कृत.

क्र. १३

प्रायश्चित्तप्रयोग.

(1)

श्रीगणेशायनमः॥ अथस्मार्तप्रायश्चित्तप्रयोगः प्रारंभः॥ तत्रादौ व्याध्यादिनिमित्तकक
र्मसुसंकल्पादिप्रयोगास्यष्टीक्रियंते। एवंगुणेत्यादिममव्याधितत्त्वपरिहाराथंषडा
हुतिः चरुहोमंकरिष्यइतिसंकल्प्योपासनंसमिध्यप्राणानायम्यास्मिन्नन्वाहिते
ग्नावित्यादिचक्षुषीआज्येनेत्यंतमुक्त्वापचवारमिंद्राग्नीचरुद्रव्येणशेषेणस्वि
ष्टकृतमित्यादिसद्योयक्ष्यइत्यंतसमितइयमग्नावाधायपरिसमूहनादिपूर्ण
पात्रनिधानांतं कृत्वाप्रत्यग्नेः पवित्रवनिशूर्पे तृष्णीचतुरश्वतुरोमुष्टीनिरूप्य
तत्संख्ययातथैवप्रोक्ष्यावधातद्याज्यभागोतं कृत्वावदानधर्मेणचरुमवदाय।
मुंचामित्वेतिपंचर्चस्यसूक्तस्यप्राजापत्योयक्ष्मनाशनऋषिः। इंद्राग्नीदेवतानि
ष्टपूछंहः। अंत्यानुष्टुपराजयक्ष्मनारानप्रधानचरुहोमंविनियोगः॥ ओंमुंचामित्वाहवि
षाजीवनायकमज्ञातयक्ष्माहतराजयक्ष्मात्। ग्राहिर्जग्राहयदिवेतदेनतस्याइंद्राग्नीप्रक्षु
क्तमेनंस्वाहा॥ इंद्राग्निभ्यामिदंन्नमम। एवमग्रेपि। ओंयदिक्षितायुयदिवापरेतोय
दिमृत्योरंतिकं नीतएव। तमाहरामिनिर्कृतेरुपस्त्वदस्यधमेनंशतशारदायस्वाहा॥ २॥

(2)

स्मा. प्रा.

9

ओं सहस्राक्षेण शतशारदे न शतायुषा हविषा हार्षमे न । शतं यथे मं शारदो न यातींद्रो वि
श्वस्यदु रितस्य पारं स्वाहा । ३ ॥ ओं शतं जीव शारदो वर्धमानः शतं हे मं तां घृतमुवसं
तान् शतमिंद्राग्नी सविता बृहस्पतिः शतायुषा हविषे मं पुनर्दुः स्वाहा ॥ ४ ॥ आहार्षं त्वा
विदं त्वा पुनरागाः पुनर्न व । सर्वो ग सर्वं ते चक्षुः सर्वं मा युश्वते विदं स्वाहा ॥ ५ ॥ षष्ठं स्वि
ष्ट कृतं दुल्वे तिकारिकोक्तेः स्विष्ट कृदादि ह्यमशेषं समापयेत् । ज्वरादिषु तस्तत्स
गतो वेदं कुर्यादिति वृत्तिः । अथ दुष्टस्वप्नं न शान्तिः ॥ ॥ ममाशुभस्वप्नस्त्ववि
तारिष्य परिहारा र्थं मुपस्थान रूपं प्रायाश्वत्तं कुरिष्ये इति संकल्प्य ॥ अद्या न रतिमं
त्रदयस्य । श्यावाश्व कृषिः सविता देवता अनुष्टुप् छंदः दुः स्वप्न शानार्थं सूर्यो
पस्थाने विनियोगः ॥ ओं अद्या नो देव सवितः प्रजावत्सोऽवीः सोमगं । परा दुष्टं त्यज सुव ।
विश्वानि देव सवितार्दु रितानि परा सुवा । यद्भूतं नमोऽसुव । यच्च गोषु दुष्टं त्यज चस्मिद्
हितं दिवः । त्रिताय तद्भिभावया स्यात् परा वहा ने ह सो व ऊ नयः । १ ॥ त्रिंशद्वाधा कृणवते
स्वजं वा दुहितं दिवः । त्रिते दुष्टं नमो सर्व मा ह्ये परिदयस्य ने ह सो व ऊ नयः सुकृतयो व

श्री

9

सुकृतयो व ऊ नयः । २

(2A)

ऊतयः। २। तदेभ्राय तदपसेतं भागमुपसेदुषे। त्रिताय च द्विताय चोषो दुष्यं बहानेह
सोवऊनयसुऊतयोवऊतयः। ३। यथा काशो यथा शफं यथा कृणं संभ्रयामसि। एवाहु
ष्यस्य सर्वमास्येस्य भ्रयामस्य नेह सोवऊनयसुऊतयोवऊतयः। ४॥ अजेष्माद्यास
नाम चाभूमानागसोवयं। उषो यस्मादुष्यं दभेष्मापतदुष्यत्वेनेह सोवऊनयसुऊत
योवऊतयोवऊतयः। ५॥ यद्वा यो मेराजन्त्रियस्य गृहसमदक्रुषिः वरुणो देवता त्रि
(६) पृच्छं हः। दुःस्वप्ननाशनाथे सूर्योपसृजने विनियोगः। ओं यो मेराजन्युज्यो वासरावास्वप्नेभ
यं भीरवे मस्य माह। स्तेनो वा यो हिंस्रमतिनो वृको वा त्वं तस्माद्दुरुणपात्यस्मान्। अथ
क्षुजं भादिशांतयः। मम क्षुभिमित्तकदोषपरिहारार्थं जपं करिष्ये इति संकल्पः॥
एवमग्रेपि। ममामनो ज्ञदर्शननिमित्तकदोषपरिहारार्थं जपमित्यनो ज्ञदर्शने॥ त
था। मम पापगन्धाघ्राणनिमित्तकदोषनिरासार्थं जपमिति पापगन्धाघ्राणे। तथा।
ममाक्षिस्य दननिमित्तकदोषनिरासार्थं जपमित्यक्षिस्य दने। तथा। मम कर्णे
ध्वत्युत्पन्ननिमित्तकदोषपरिहारार्थं सुचक्षामंत्रजपं करिष्ये इति संकल्पः॥ ७। ओं सु

(3)

प्रा. स्मा.

२

वशा अहमशीभ्यां भूया संसुवर्चासुरेन सुश्रुकर्णाभ्यां मषिदक्षकृत् । निमित्तसंज्ञो षडुकेस्व
यमंत्रो जपेत् ॥ अथ गम्या गमनादि प्रायश्चित्तं ॥ ७१ ॥ गमनीयो गमनं तुरजस्वलोभा
या गमने निषिध्यति । त्या होस्वभार्या गमनं वेति वृत्तिः ॥ मम स्वभार्या रजस्वला गमनजनि
तदोषपरिहारार्थं पुनर्मां मेवेति मंत्राभ्यां आज्याहुती होष्यामीत्याज्यहोमपक्षे ॥ समि
धा हानपक्षे तु ममेत्यादि पूर्ववदुक्ता । जपं करिष्य इति संकल्प्य स्वाहाकारपदस्य उक्ता
जपेदिति वृत्तिः ॥ ममायाज्ययाजने नैमित्तिकदोषपरिहारार्थमित्ययाज्ययाजने ॥
अयाज्योन्यस्तमार्त्विज्य इति निषिध्यः ॥ ७२ ॥ ममाभोज्यभोजननिमित्तकदोषपरिहा
र्थमित्यभोज्यभोजने । अभोज्यलक्षणादिगणिकाभादि चेति वृत्तिः ॥ ७३ ॥ ममाप्रति
ग्राह्यप्रतिग्रहनिमित्तकदोषपरिहारार्थमित्यप्रतिग्राह्यप्रतिग्रहे ॥ अप्रतिग्रा
ह्यविषयशस्त्रादि ॥ अप्रतिग्राह्यं पुरुषद्वयं चेति वृत्तिः ॥ ७४ ॥ मम चैत्ययूपोपघातनि
मित्तकदोषपरिहारार्थमिति चैत्ययूपोपघाते । चैत्ययूपोपघातोऽग्निचयनस्य यूपस्य
शर्गः ॥ एतेषु पंचसु निमित्तेष्विदमेव प्रायश्चित्तं कुर्यादिति वृत्तिः ॥ ७५ ॥ पुनर्मां मेवेति इयं

श्री

२

(3A)

पुनरायः पुनर्भगः। पुनर्द्विणमैतुमां पुनर्ब्रह्मणमैतुमां स्वाहा। अग्नय इदं०। इमे येधि ह्या
सो अग्नया यथा स्था नमिह कंक्षतां। वैश्वानरो वा दधानो तयं दधतु मे मनो हव्यं तरममृ
तस्य केतुः स्वो हति अग्नय इदं०। अथा व्याधितस्वापकालीनास्तमयनिमित्तककर्म
णि प्रायश्चित्तं। अव्याधितं चेत्स्वपतं मादित्योध्यस्तमित्याद्या ग्यतोऽनुपविशन्नात्रि
शेषं भूत्वोदिते कृतसंध्या सूर्यमुपतिष्ठेत्। तथाथा। समाव्याधितस्वापकालीनादि
त्यास्तमयजनितप्रत्यवायपरिहारार्थं सूर्योपस्तानरूपप्रायश्चित्तं करिष्ये इति संक
ल्पति छन्ने वा कं मुखः येन सूर्येति पंच वंस्यस्य सूर्यो पुत्रो भितपा क्रषिः। सूर्यो
देवता। जगती छंदः। अस्ते स्वापप्रत्यवायपरिहारार्थं सूर्योपस्ताने०। तेषां येन सूर्य
ज्योतिषा बाधसंतमो जगच्च विश्वमुदीयन् विभानुनो। तेनास्मद्विश्वा मनिरामना द्रुतिमपा
मी वामपदुष्यं सुव। विश्वस्य हि प्रेषितो रक्षे सिव्रत महेच्छय भुवरासि स्वाधा अनु।
यद्व्यत्वा सूर्योपब्रवामहेतं भो देवा अनुमंसी रत क्रतुं। तं भो या वा पथि वीतं भो
परुद्रः शृण्वंते मरुतो हवं वचः। मा श्रूने भूम सूर्यस्य सदृशि भद्रं जीवतो जरणामशी

(4)

स्मा. प्राय. महि. विश्वाहावा सुमनसः सुचक्षसः प्रजावंतोऽनमीवाः अनागसः। उच्यंतं त्वामित्रमहो दिवे दिवे
ज्योत्स्ना जीवाः प्रतिपश्येम सूर्यम्। महिज्यातिर्विभ्रतं त्वाविचक्षणभास्वं तं चक्षुषे चक्षुषेम यः॥
आरोरुं तं ब्रूतः पाजसस्मरि वयं जीवाः प्रतिपश्येम सूर्यं तिपंचभिसपतिष्ठेत्॥ अथाक
र्मश्रांतं स्वापकालीनादित्योदयनिमित्तकं प्रायश्चित्तं॥ ममाविहितकर्मश्रांतं स्वापका
लीनादित्योदयजनितप्रत्यवायपरिहारार्थं सूर्योपस्थानरूपप्रायश्चित्तं करिष्ये इति
संकल्प्यतिष्ठते॥ यस्येतद्विश्वेति चेत्तस्य सूर्योऽमितपात्रुषिः। सूर्यो देवता। ज
गतीच्छेदः। उदये स्वापप्रत्यवायपरिहारार्थं सूर्योपस्थाने॥ ओं यस्य विश्वाभुवनानि ते
केतुना प्रचेरते निचविशंते अंकुभिः। अनागास्त्वेन हरिकेशा सूर्योऽहो हानो वस्यसा
वस्यसो दिदि। शंभो भव च सा शंभो अकाशं भानुना शं हि मा शं घृणेन। यथा समध्वं धूम
सदृशेण तत्सूर्य इविणंधे हि चित्रं। अस्माकं देवा उभयाय जन्मने शर्मयच्छतदिपदे चतुष्प
दे। अहसि बहूर्जयमानमानमाशिततदस्मै शंभ्याररपो दधातन। यदो देवाश्चैकमजिह्व
यागुरुमनसो वा प्रयुती देव हे कन। अशवा योनो अभि दुधुना यते तस्मिन् देवो वसवो

ते
श्री
३

(4A)

निधेतनेति च तस्मिन् भिरुपतिष्ठेत् । उपतिष्ठेत् विदितकर्मश्रोतस्य नेष्य इति कारिकाया । नृत्याद्यक
र्मणा श्रोतस्य वृत्तिः । अथागारोपरिकपो तोपवेशनादिनिमित्तकस्या यश्चित्रं । कारिकाया ॥ ॥
रक्तपादः कपोतारव्यभारं गेकाः शुक्लछविः । स चेच्छालाविशेच्छालां समीपं वा ब्रजे यदि ॥
परिषेचनपर्यंतमन्वाधानादि पूर्ववत् । देवाः कपोतस्तुक्तेन प्रत्यचंजुयात्तुष्टं । तद्यथा ।
ममागारोपरिकपो तोपवेशनस्तु चित्तारिष्ट निरासार्थं देवाः कपोत इति स्तुक्तेन प्रत्यचमाज्य
होमं करिष्य इति होमे । जपपक्षे तु देवाः कपोत इति स्तुक्तजपं करिष्य इति संकल्प्याग्नि
मुपसमाधायास्मिन्नन्वाहितेग्नावित्यादि चक्षुषी आज्येन पंचवारं विश्वा देवानाज्ये
णेत्यादि पूर्ववच्चतुष्पतं कृत्वा देवाः कपोत इति पंचवस्यस्तुक्तस्य कपोतकृषिः । विश्वे
देवा देवता । जगती छंदः । अगारोपरिकपो तोपवेशनस्तु चित्तारिष्ट परिहारार्थं माज्यहो
मे विनियोगः । जपपक्षे जपे विनियोगः । एवमेव गृहसमीपं मागमने पित्रेयं ॥ ओं देवाः क
पोत इषितो यदि छंदो निर्कृत्या इह माजगाम । तस्मा अर्चामकृण्वामनिष्कृतिं त्रात्रो अ
स्तुदिपदेशं चतुष्पद इति मंत्रेण कृत्वा पश्चात्स्वाहाकारं रूपं ठेत् । विश्वेभ्यो देवेभ्य इहं ॥

मा० प्रा एवमग्नेपि। ओं शिवः कपोत इति तोनो अस्त्वनागा देवाः शकुनो गृहेषु। अग्निर्हि विप्रो जुषतां हवि
 नः परिहेतिः पक्षिणी नो वृणुक्तः। इत्वा स्वाहा। ओं हेतिः पक्षिणी नदभात्यस्मात्त्राह्णां पदेरु
 पुते अग्निधाने। रां त्रोगोभ्यश्च पुरुषेभ्यश्वास्तु मानो हिंसीद्दिह देवाः कपोत इति इत्वा प
 ४ श्वात्स्वाहा। ओं यदुल्ले। को वहति मोघमेतद्यत्कपोतः पदमग्नौ कृणाति। यस्य हतः ग्रहि
 त एष एतत्तस्मै य - प्रो - यनमो अस्तु मृत्युव इति इत्वा ततः स्वाहेति। ओं क्रुचा कपो
 तं नुहति प्रणेद्दुमिषं महंतः परिमानयध्वं। संयोपयंतो दुरिता निविश्वा हि वानजुर्जप्रप
 यतिष्ठ इति इत्वा ततः स्वाहाकारं पठेत्॥ अथ धनार्थं गमननिमित्तककर्मणितु। म
 म धनाद्यर्थसिध्यर्थं वयमुत्वा पथस्पत इति प्रत्युचमाज्य होमं करिष्य इति होमपक्षे। जप
 पक्षे तु। वयमुत्वा पथस्पत इति सूक्तं जप करिष्य इति संकल्प्याग्निमुपसमाधायास्मि न
 वाहि ते ग्नावित्यादि पूषणं दशवारमाज्ये तशेषेण त्याद्याज्यभागांते। वयमुत्वेति दश
 र्वस्य सूक्तस्य। भरद्वाजः ऋषिः। पूषा देवता। गायत्री छंदः। अष्टम्यनुष्टुप्। अर्थसिध्य
 र्थमाज्यहोमे विनि। ओं वयमुत्वा पथस्पते रथं नवाजसातये। धिये पूषे न युजहि। इत्वा

ओ
 ४

(5A)

ततः स्वाहा कारं पठेत् (पूछइ हे०) ओं अभिनो नयं वसुवीरं प्रयतदसिणं। वामं गृहपतिं नय। ओं अ
हिसंतचिराद्युणे पूषे हो नाय चोदय। पणे श्विदि म्रदा मनः। ३। ओं विपथो वाजसा तये चिनु
हिवि नृधो जहि। सोधं तासु गनो धियः। ४। परिते धिपणीनामारया हृदया कवे। अथेमस्म
भ्यं रंधय। ५। ओं विपूषं नारया तु हपणे रिष्टु हृदि प्रियं। अथेमस्मभ्यं रंधय। ६। ओं आरिख
कि किरा कृणु पणीनां हृदया कवे। अथेमस्मभ्यं रंधय। ७। यां पूषन् ब्रह्म चोदनी मारां वि
भर्षा घृणे। तया समस्य हृदयमरिख कि किरा कृणु। ८। ओयाते अष्टांगो पशो घृणे
पशुसाधनी। तस्यास्ते सुन्मीमहे। ९। ओ उत नो सोषणिं धियमश्वसां वाजसामुत। नृ
वल्कलुहि वीतये। इति मंत्रोक्ते कृत्वा पश्वा स्वाहा कारं ते पूछइ हे० नममेति त्यजेत्स
र्वत्र। १०। अथ नष्टलाभार्थं कर्मणि सु। मम नष्टलाभार्थं संपूषन् विदुषेति सूक्तेन प्रत्य
चमाज्यहोमं करिष्य इति होमपक्षे। जपपक्षे तु सूक्तं जपं करिष्य इति विशेषः। पूर्ववद
न्वाधानाद्याज्यभागांते संपूषन् विदुषेति दशर्वस्य सूक्तस्य। भरद्वाज ऋषिः। पूषा देव
ता। गायत्री छंदः। नष्टलाभार्थं माज्यहोमं विनिर्वागे। ओ संपूषन् विदुषा नय यो अं

(6)

मार्तप्रा० जसानुशासति। यएवेदमिति ब्रवत। इति कृत्वा ततः स्वाहेति वदेत्सर्वत्र पूछइदं नममेतियागः।
५ ११। समुपूछागमेमहियोगं हां अभिश्रासति। इमएवेति ब्रवत। १२। पूषश्चक्रं नारिष्यति न
कोशो वपेद्यते। नो अस्य यथतेति पविः। १३। ओं यो अस्मेहविषाविधं न तं पूषापि मृष्यते।
प्रथमो विंदते वसु। १४। ओं पूषागा अन्वेतु नः पूषारक्षस्त्ववंतः। पूषावाजः संनोतु नः। १५। ओं पू
षन्ननु प्रगाइहिये जमानस्य सुन्वतः। अस्माकं सुवतामुन। १६। ओं माहिर्नेरा माकी रिष
माकी संशारिके वंदे। अथारिष्यतामिरागहि। शृण्वंत पूषणे वयमिर्यमनष्टे वदसं। ईशा
नरा यईमहे। १७। ओं पूषेत वव्रते वयं नारिष्येम कदाचन। स्तोतारस्तइह स्महि। १८। ओं प
रि पूषा परस्ताधस्तदधातुदक्षिण। एनर्नानष्टमाजतु। १९। इति कृत्वा ततः स्वाहेत्युक्ता पू
छइदं नमम। प्रज्ञान्नष्टत्वेतु। अज्ञाकामो संपूषन्ति तिस्रुक्ते न प्रत्येचमाज्यहोमत्यागो
प्राग्वज्जपेदा। महाध्वगमनं निमित्तक कर्मणितु। मम महाध्वनिगमने संभाविता नेकदुः
खभयादिपरिहारार्थं संपूषन्नध्वनन इति सूक्तस्य कण्वकृषिः। पूषा देवता। गायत्री यंदः।
महाध्वगमने संभाविता नेकदुःखभयपीडापरिहारार्थं धनायर्थं चाज्यहोमविनियोगः। जप

श्री
५

(6A)

पक्षेतुस्तुक्तजपं करिष्यति विशेषः। अत्रेप्यध्वनिव्याघ्रादिभ्यो भयंकरसार्गगमने तु मम सं
भावितव्याघ्रादिभयनिवृत्त्यर्थमिति विशेषः। ओं संपूषन्नध्वनस्तिरव्यं हो विमुचो न पात। स
ह्वादेव प्रणस्युरः। हुत्वा तेतः स्वाहेति वदेत्। पूष इदं० इति सर्वत्र। योनः पूषन्नद्यो ह को दुः
शो व आदिदेशाति। अपस्म तं पथो जहि। २। अपत्यं परिपंथिनं मुषीषी वाणं हु रश्चितं। हरमधि
स्तुते रज। ३। ओं तस्य दया विनो घशं सस्य कस्य चित्। पदा मिति षु त पुषि। ४। ओं आदस्मं
तुमः पूषन्न बोदणी मेहे। येन पितृ न बोदय न। ५। ओं अधा नो विश्वसौ भग हिरण्यवा शी मन्तम।
धनानि सुषणा कृषि। ६। ओं अति नः स श्वतो न य सुगानः सुपथा कृणु पूषन्निह कतुं
विह। ७। ओं अभिस्तु ख व सं न य न न वच्चारो अध्वने। पूषन्निह कतुं विहः। ८। ओं शग्धि
धिं प्रयंसि च शिशी हि मास्यु हरं। पूषन्निह कतुं विहः। ९। ओं न पूषणं मेथामसिस्तु तै रभिगे
णी मसि। वस्तु निहस्ममी मेहे। १०। ततः स्विष्ट कृदादि हो मशेषं समापयेत्। संपूषन्नध्वस्तु
क्तं च यात्रा काले सदा पठेत्। अभयना चिरं यात्रा कार्यसिद्धिर्भवेत् भ्रवं मिति क्रु ग्विधानोक्ते
श्व। एहि मनुर्देवयुर्यज्ञः। वहरु व्यानिसुमनस्य मान इत्येव प्रवस्यं न शे त रं शते जस्तात्राखण

(७)

मा० प्रा० दध्योदनेन भोजयेत्। कुरुत्तं प्रवासे फलं बद्ध्वा कुशली पुनराव्रजेत्। अथ प्रवासोपस्थानं ॥ १॥
तत्र प्रवस्यन्नोपासनोत्तं प्रज्वात्मा चम्यप्राणा नायम्यममधनाद्यर्जनाथं प्रोषितुमग्न्युपस्था
नं करिष्ये इति संकल्प्यतिष्ठन्नेव अभयं बोभयं मे स्तु इत्युपस्था यं प्रवासं गच्छेत्। दशरात्रादूर्ध्व
मधिकं प्रवासं भवेत्प्रवासो ह्युत्थात्वा अग्निं प्रज्वात्मा चम्यप्राणा नायम्यप्रवासादागतो ह्येव
न स्वत्याचतुर्गृहीतमाज्यं होममग्न्युपस्थानादिकरिष्ये इति संकल्प्याज्यं संस्कृत्य स्तुवि
चतुर्वीरमाज्यं गृहीत्वा मनोज्यातिरिति मंत्रेण हुत्वा सर्वप्रायश्चित्तं च कुरुत्वा यथा यज
भयं बोभयं मे स्तु इत्युपस्था यं गृहं तद्द्वारं स्थित्वा गृहं मवेक्षेत। गृहा माविभीतोप
वः स्वस्त्येवोस्मासु च प्रजायध्वं मा चवो गोपतीरिषत्। इत्यनेन गृहं संवेक्ष्य ततः प्रविशे
त्। गृहानहं सुमनसः प्रपद्ये वीरघ्नो वीरवतः सुवीरान्। इति वदंतो घृतमुक्षमाणा
स्तैश्च हंसुमनोः सविशामि। इति गृहं प्रविश्य शिवं शग्मं शंयोः शंयोरिति मंत्रं सकृदुक्त्वा
त्रिरनुवीक्ष्यमाणः प्रपद्येत्। ततः प्राञ्जुरवमासीनः स्वपुरतः प्रत्यङ्मुखो ज्येष्ठानुपूर्व्य
ण पुत्राणां शिरः उभाभ्यां पाणिभ्यां परिगृह्य त्रिरवघ्राय ततो जपेत्। अंगाहं गास्संभव

श्री
६

(२A)

सिद्धयादधिजायसे। आत्मावैपुत्रनामासिसजीवशरदः शतमिति। मंत्रं पश्चाज्जपेदिति शक्तिजा
यंतो। कुमार्या अप्यमंत्रकं त्रिराजिघ्रेत्। दशरात्राद्वाकुरु गृहागमने मने ज्योतिः प्रायश्चि
त्ताहुतीर्न भवतीति श्रोतगंधेष्ववगंतव्यं ॥ ॥ इति प्रवासोपस्थानं। अथोपासनानुग
तं प्रायश्चित्तं ॥ ॥ आचम्य प्राणाना यम्यममौ पशो तमौ पासनग्निं श्रोत्रियागारा
ह ताग्निप्रतिष्ठापनस्वयमुपवासाभ्यां पुनरुत्पादयिष्य इति संकल्प्य ॥ अर्वाकुरि
रोत्राजुहुयादयाश्च आससरात्री च मनस्वती च। एकादशोह सह तं तु मत्या आद्वाद
शाहे भवदग्निनाशः ॥ ॥ पत्युपवासपक्षे तु श्रोत्रियागाराद्वाह ताग्निप्रतिष्ठापन
त्युपवासाभ्यामुत्पादयिष्य इति संकल्प्य ॥ तथा ममानुगतमौपासनमयाश्चेत्यनया
ज्याहुत्या पुनरुत्पादयिष्य इति संकल्प्या यतना इत्थं पोत्य श्रोत्रियागारस्त्वमुपलेपादिपू
र्वाग्निं प्रतिष्ठाप्य परिसमृत्त्य परिसृज्य पर्यह्याज्यसंस्कृत्य सुवंचसं सृज्याग्निमलं
कृत्य अयाश्च यस्य मंत्रस्य विमंहाया वग्निः पत्तिः। ओपासनानुगतं प्रायश्चित्तं ताज्य
होमै विनियो० ॐ अयाश्चो ग्निस्य न भिशस्तीश्च सस्यमित्वमया असि। अयासावय

(81)

स्मार्तप्रायः साकृतोयासन् हव्यन्तृषेयानो धेहिभेषजं स्वाहा । अग्नये अयस इदं । सर्वप्रायश्चित्तं क
रिष्ये । ओम् भूर्भुवः स्वः स्वाहा प्रजापतय इदं । ततः परित्तरणा निविष्टं ज्यपर्युह नो
क्षणे कृत्वा च मे यत्पुण्याय कालप्राप्तदोमं कुर्यात् । पत्नी तु तस्माद्धोमकालादोर
भ्यान् यदोमकाले पर्यंतं मुपवसेत् । यजमानोपवासपक्षे चैव मेव । यजमाने
प्रेषिते पित्यामृतमुखायामप्यनुगतं अग्नेः अनुगताग्निरुपनप्रायश्चित्तादिकृत्वा
कृद्धाराकारयेदिति बोधायनः । आह्वादादिना तमग्न्युत्पत्तिप्रकारोऽयम् । तदुत्तरं पुनः सं
धानमेवेति वृत्तिः । इत्यनुगतप्रायश्चित्तं । अथान्वाहिताग्न्यनुगमनप्रायश्चित्तं । अ
न्वाहितान्नेर्यागात्प्रागनुगते तु पूर्ववदग्निमुत्पाद्य अन्वाहितान्नेः प्राग्यागादनुगम
ननिमित्तं पुनरन्वाधानं प्रायश्चित्तं करिष्ये इति संकल्प्यान्वाधानसमिधमुन्वाधाय भूर्भुवः स्व
रित्यपस्तुत्राय सर्वप्रायश्चित्तं कृत्वा स्त्रालीपाकं कुर्यात् ॥ ॥ अन्वाधानोत्तरं प्रयाणनिमित्तं
कर्मणि तु ॥ ॥ ममान्वाहिताग्निप्रयाणनिमित्तं तु भ्यंता इत्याज्याहुतिं होष्य ॥ इति संकल्पः ।
संस्कृताज्यनतुभ्यंतेति मंत्रस्य अंगिरा ऋषिः विरूपोऽग्निर्देवता गायत्री मन्त्रः अन्वाधानोत्तरं

(8A)

प्रयाणनिमित्ताज्यहोमेविनियोगः। ॐ तुभ्यंतां अंगिरसमविश्वाः सुक्षितयः पृथक्। अग्निकामाययेमिरे
स्वाहा। अग्नयइहं० सर्वप्रायश्चित्तं चकृत्वा विधिवद्ग्निसमारोप्यगच्छेत्॥ अग्नौपासनहोमलोपप्रा
यश्चित्तं॥ ॥ भूमौपासनहोमलोपजनितप्रत्यवायपरिहारार्थं मनस्वत्याचतुर्गृहीतमाज्यं होष्यामी
तिसंकल्पपर्यहनाद्याज्यसंस्कृत्यसुविचित्रवारं गृहीत्वा॥ ॐ भनोज्योतिर्जुषतामाज्यं - विधिर्न
यत्तंसमिमंदधातु। याइष्टाउषसायाजानिष्टास्ताः संतनोमिहविषाष्टतेनस्वाहा। मनोज्योतिषइहं०
॥ द्वादशदिनपर्यंतमिदमेवैकाज्याहुतिप्रायश्चित्तमितिकारिकायां॥ तदूर्ध्वमग्निनाशः। पुनःसंधानमेवेति
प्रयोगरत्ने॥ ॥ इतिहोमलोपप्रायश्चित्तं॥ ॥ तत्रत्रिसंक्रमित्यागेप्राणायामशतं। विशातिरात्रे
एकदिनोपवासः। मासद्वयेत्रिरात्रोपवासः। अष्टप्राजपत्यं। प्राजोपत्यप्रत्याम्नायस्तुस्मृत्यर्थसा
रे। गायत्र्युत्तमपः। तिलहोमसहस्रं। द्वादशब्राह्मणभोजनं। तीर्थयाजनयात्रा। एकगोदानं। सु
वर्णनिष्क्रं। तदूर्ध्वं वातदूर्ध्वं वायं याशक्त्यादानं। द्वात्रिंशत्प्राणवमध्येचनन्युषनमति। शुक्केशस्यद्वा
दशस्नानं। द्विगुणद्वादशानानदीनाहोचैकंप्राजापत्यं। एवंत्रिंशत्प्राजापत्यैरद्वयं स्यामवति। त्र्य
हंप्रातरुग्रहंसायं चहमद्यादयान्वितं। त्र्यहंपरंचनाम्नीयायात्प्राजापत्यः प्रकीर्तित इति स्मृत्यर्थसा
रे॥ शक्त्यामात्रं द्विगुणं त्र्यहं चतुर्गुणमित्यादियोज्यनिष्क्रंश्च। लोकशास्त्रयोरैकवाक्यतयाभाषाः। ४०

सर्वप्रायश्चित्तचक्रवर्ति ५

(१)

स्मार्त्वाय० तदर्थं० तदर्थं० मुख्यं सुवर्णं तद्वर्णं कोरजतादिमास्यमित्यादिज्ञेयं॥ इति प्राजाप्यात्मक्षणे॥ ॥ अथ
पुनः संधानं॥ ॥ ममयावत्कालविधिनाग्निहोषजनितप्रत्यवायपरिहारार्थं ज्ञातविधेर्हृदि न संख्येया
क्तप्रायश्चित्तं करिष्ये इति संकल्प्य दंपती कुर्वतां॥ ततो गृह्याग्निविधेर्हृदि नारभ्य अथ याव
धुपानां सायं प्रातर्होमानां तथादर्शपूर्णमासस्मृतीपाकहोमानां च हवनीय इव्यंघृतं वना
नानामगोत्रभ्यो ब्राह्मणेभ्यो दानुमहमुत्तरज्य इति संकल्प्य॥ ॥ मम विधिं न स्य गृह्याग्नेः पु
नः संधानं करिष्ये इति संकल्प्य उपलेपाद्यग्निं प्रतिष्ठाप्यास्मिन्नन्वाहिते ग्नाविंघ्राधारो
वाज्येन त्रिरग्निं पवमानमग्निं प्रजापतिं च ज्येनायं मानिं वरुणाग्निं पूषाग्निं प्रजापतिं च त्राज
द्रव्येण सूर्यासावित्री चरुर्वारमाज्येन शेषेण त्यादि च सुषीवर्जमग्नौ आयूंषि पवस इति नि
स्तृणां शतं वैरवानसाकृषयः॥ अग्निः पवमानो देवता गायत्री घृहः॥ पुनः संधानं प्रधानाज्य
होमे वि० ओं अग्नौ आयूंषि पवसा० अग्नये पवमानाये ह० ओं अग्निर्ऋषिः० अग्नय इह०
अग्ने पवस्व० अग्नये० त्वमर्थमावसुश्रुताग्निं क्षिप्य पुनः संधानं प्रधानाज्यहोमे वि० ओं त्वमर्थमा
भवसियत्क० अग्नय इह० प्रजापते हिरण्यगर्भः प्रजापतिं क्षिप्य पुनः संधानं प्रधानाज्यहोमे वि०
ओं प्रजापते० प्रजापतय इह० ततः शोडशे पत्न्यजलौपतिरज्येनोपस्तीयं हि तजानोप्यपंचा

या

श्री

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)
दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८
Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com